

Вивчення синтаксису у 8-9 класах
на засадах комунікативно-діяльнісного підходу

Валентина НОВОСЬОЛОВА,
старший науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України

УДК 372. 8: 811.161.2

Статтю присвячено науковому обґрунтуванню сутності й змістового наповнення понять «підхід до навчання», «комунікативно-діяльнісний підхід»; розгляду переваг комунікативно-діяльнісного підходу до навчання української мови, зокрема, до вивчення синтаксису й пунктуації української мови у 8-9 класах. Автором зосереджено увагу на необхідності опанування учнями особливостями функціонування синтаксичних конструкцій у різних мовленнєвих ситуаціях, навчання синтаксису на рівні тексту.

Ключові слова: підхід до навчання, комунікативно-діяльнісний підхід, вивчення синтаксису й пунктуації, функціонування синтаксичних конструкцій.

Життєві реалії, соціально-економічні запити суспільства, ключові аспекти сучасних освітніх тенденцій спричиняють зростання вимог до рівня готовності нинішнього учня жити в інноваційному інформаційному суспільстві, мислити й діяти через призму сформованих цінностей в умовах потужних інтеграційних процесів, добре володіти навичками спілкування. Переорієнтація педагогічних технологій, зміни в змісті мовної освіти, зумовлені переосмисленням ролі знань і зосередженням уваги на вправності застосовувати їх у нових умовах. Тому нагальною потребою сьогодення в школі є посилення функціонального компонента в навчанні, відповідно до якого освітній результат визначається способами діяльності учня, його досвідом діяльності й ціннісного ставлення.

Гармонійний розвиток учнів повинен супроводжуватись оновленням змісту роботи на уроці української мови в загальноосвітній школі,

розробленням сучасних підходів до навчання, переглядом традиційних наукових пріоритетів, форм і методів навчання.

Оскільки нині виразно прослідковується тенденція розглядати мову й навчання мови через мовленнєву діяльність, виникає необхідність у з'ясуванні ключових ознак, перегляду та впровадження основних підходів до навчання української мови, зокрема, комунікативно-діяльнісного.

Метою статті є з'ясування відмінних характеристик комунікативно-діяльнісного підходу від інших підходів до навчання, висвітлення істотних ознак, особливостей і переваг вивчення синтаксису української мови у 8-9 класах загальноосвітньої школи на засадах комунікативно-діяльнісного підходу.

Сучасний стан досліджень сутності терміну «підхід до навчання» в українській лінгводидактиці, психолінгвістиці характеризується неоднозначністю, відсутністю усталеного поняттєвого апарату, що призводить до різнобою в моделюванні структурно-сміслового наповнення поняття. Будь-який підхід до навчання мови, на думку вченого-методиста С. Омельчука, «по-перше, характеризується стратегічною ідеєю (метою); по-друге, визначається концепцією (принципами); по-третє, оперує основними для нього категоріями [11, с. 3]».

У психолого-педагогічній літературі багатозначність визначення терміна «підхід до навчання» підкреслює І. Зимня, характеризує його як багатозначний і виокремлює такі значення:

«а) світоглядна категорія, у якій відображаються соціальні настанови суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості;

б) глобальна й системна організація та самоорганізація освітнього процесу, що містить усі його компоненти й передусім самих суб'єктів педагогічної взаємодії: учителя (викладача) і учня (студента) [6, с. 75]».

Цілком прийнятним є трактування поняття «*підхід до навчання мови*» С. Омельчука: «це методологічна категорія лінгводидактики, що позначає складне багатовимірне явище, системну сукупність якого становлять

принципи, технології, методи, прийоми, засоби та форми навчання і яке характеризується концептуальністю, процесуальністю, системністю, керованістю й дієвістю [11, с. 4]».

Розглянемо, які підходи до навчання української мови зазначені в основних державних нормативних документах з питань шкільної мовної освіти. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти України [5] спрямовує вектор сучасної шкільної мовної освіти в площину *особистісно орієнтованого, компетентнісного й діяльнісного підходів*, які реалізовано в освітніх галузях, зокрема в галузі «Мови і літератури», і відображено в результативних складниках змісту базової і повної загальної середньої освіти (*особистісно орієнтований підхід* до навчання забезпечує спрямованість навчально-виховного процесу на взаємодію й плідний розвиток особистості педагога і його учнів на основі рівності в спілкуванні та партнерства в навчанні; *компетентнісний* – спрямовує навчально-виховний процес на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна компетентності; *діяльнісний* – на розвиток умінь і навичок учня, застосування набутих знань у практичних ситуаціях, успішну адаптацію в соціумі, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти).

Відповідно до чинної програми [13] навчання української мови повинно здійснюватися на основі поєднання *особистісно орієнтованого, комунікативно-діяльнісного, компетентнісного й соціокультурного підходів*.

Методику навчання української мови учені-методисти пов'язують із діяльністю двох суб'єктів педагогічного процесу: учителя (його діяльність називають «навчанням») і учня (відповідно – «учінням»). Першою принциповою основою методики як науки є *діяльнісний* підхід, тобто педагогічні процеси навчання-учіння розглядаємо як діяльність. Методичний апарат теорії діяльності розроблено В. Давидовим, Г. Щедровицьким, Е. Юдіною та іншими дидактиками.

Другою принциповою основою методики є *комунікативний* підхід, коли учень вивчає рідну мову, оволодіває нормами мовлення за допомогою спеціально організованої мовленнєвої ситуації за спеціально обумовленими правилами, тобто комунікації.

Комунікативно-діяльнісний підхід у методичній науці визначає й дещо інше, ніж загальноприйнятий у традиційній методиці напрям навчання, який називають особистісно орієнтованим. Це означає, що нині основоположними цінностями вивчення мови є гуманізація процесу навчання мови, повага до особистості учня, головною метою педагогічного процесу стає виховання мовної особистості учня. У лінгводидактиці *мовна особистість* трактується як особистість, яка здатна виконувати мовленнєві дії. Теорія мовленнєвої діяльності дозволяє показати модель мовної особистості як сукупність мовної інтуїції (мовне чуття), мовної здатності володіти механізмами мовлення (породження, сприймання й розуміння мовлення) і компетентностей носія мови.

У 90-ті роки минулого століття з'явилися перші розробки технології комунікативно-діялісного підходу. У дослідженнях відомих дослідників (Виготського Л., Леонтьєва А. М., Леонтьєва О. О., Гальперіна П., Давидова В., Талізінної Н., Ельконіна Д. та ін.) визначено загальні підходи до вивчення мови. Основою навчання, на думку учених, є формування в учнів мисленнєвого апарату пізнання й набуття умінь навчальних дій. Комунікативно-діялісний підхід у навчанні, на думку Є. Антонової, «можна назвати сучасною інтерпретацією концепції розвивального навчання [1, 123]».

Відомий український лінгводидактик О. Біляєв наголошував, що «серед загальнодидактичних і спеціальних (методичних) принципів навчання мови особливо багато важить діялісно-комунікативний підхід до навчання мови [2, с. 5]».

У програмі з української мови для 10-11 класів академічного рівня акцентовано увагу на реалізації комунікативно-діялісного підходу, й

зазначено таке визначення поняття: «комунікативно-діяльнісний підхід означає вивчення мови як засобу спілкування й здійснюється в процесі взаємопов'язаного та цілеспрямованого вдосконалення чотирьох видів мовленнєвої діяльності учнів – аудіювання (слухання – розуміння), читання, говоріння й письма [14, с. 4]».

Слушно стверджує І. Кухарчук, що перевагами комунікативно-діяльнісного підходу в процесі вивчення синтаксису «є те, що він дає змогу вивчати синтаксичну будову мови як динамічну систему й досліджувати функціонування синтаксичних одиниць у різних мовленнєвих актах, ... сприяє формуванню умінь комунікативно доцільно користуватися синтаксичними засобами мови. Комунікативно-діяльнісний підхід базується на системному описі синтаксичних явищ, на усвідомленні системи та внутрішньої структурної організації мовних одиниць, які функціонують у реальних актах комунікації [7, с. 4]» .

Вивченню синтаксичної будови мови з погляду її комунікативного призначення присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних лінгвістів: П. Адамця, Н. Арутюнової, І. Вихованця, М. Всеволодової, К. Городенської, Н.Гуйванюк, С.Єрмоленко, А.Загнітка, Г.Золотової, Н. Іваницької, В. Матезіуса, О. Мельничука, М. Мірченка, М. Плющ, Н. Слюсарєвої, К. Шульжука та ін. Учені вказують на перспективність комунікативного аспекту вивчення синтаксису, який дає змогу досліджувати синтаксичну будову мови в широкому контексті комунікативних можливостей людини й зорієнтований на розв'язання комунікативних потреб мовця.

Окремі аспекти проблеми реалізації комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення синтаксису розглядалися в низці дисертаційних робіт з теорії і методики навчання української мови останніх років [4; 7; 10], зокрема, Л. Давидюк дослідила формування комунікативних умінь учнів у процесі вивчення синтаксису простого речення на комунікативно-діяльнісній основі, С. Омельчук запропонував методику формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів на завершальному етапі вивчення синтаксису

простого речення на комунікативно-діяльнісній основі, І. Кухарчук розглянула комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису в мовній освіті вчителів української мови та літератури. Комунікативно спрямоване вивчення синтаксису в школі забезпечить, на думку дослідників, свідоме засвоєння учнями синтаксичної системи як засобу спілкування.

Аналіз чинної програми з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів [13] засвідчує, що в ній зміст навчального матеріалу побудовано на основі комунікативно-діялісного підходу, закладено ідею навчання мови на комунікативно-діялісній основі, можливості для організації роботи над вивченням синтаксису на його основі.

У курсі шкільної мовної освіти важливе місце належить навчанням синтаксису української мови, оскільки він є організуючим центром граматики, у якому найповніше виявляється функціональна значущість мовних одиниць, участь їх у досягненні комунікативної мети. Особливістю вивчення синтаксису є те, що синтаксичний матеріал вивчається на основі зв'язку з усіма іншими розділами (передусім морфологією). Уроки синтаксису розкривають мову як систему систем. Більшість мовних понять можна зрозуміти тільки на синтаксичному рівні. Знання синтаксичної теорії відбивається на якості комунікативних умінь і навичок.

На жаль, нинішня система навчання синтаксису в ЗНЗ орієнтована переважно на засвоєння базових теоретичних знань розділу всіма учнями. Традиційне вивчення курсу української мови не забезпечує належного рівня знань і умінь, необхідних майбутньому випускникові школи відповідно до сучасних вимог і завдань мовного й мовленнєвого розвитку учнів.

Загальновідомо, що уроки навчання синтаксису української мови стали для учнів нездоланно важкими й нецікавими, здобуті знання є інформаційним багажем, а не ключем до розв'язання життєвих проблем різного характеру. Однією із причин такого стану є відірваність навчального процесу від реального існування мовного середовища, відсутність мотиваційного складника навчання, нерозуміння й неусвідомлення

школярами ролі й значення виучуваних на уроці синтаксичних понять у повсякденному житті.

Варто зазначити, що в чинних підручниках загалом домінує знанневий компонент змісту розділу «Синтаксис і пунктуація». Не приділено належної уваги особливостям функціонування синтаксичних одиниць відповідно до ситуації спілкування та завдань комунікації, що негативно позначається на формуванні в учнів умінь доцільно користуватися синтаксичними засобами української мови. Діяльнісний складник, відповідальний за формування здатності й готовності учнів самостійно вирішувати життєво важливі завдання, залишається недостатньо висвітлений у навчально-методичній літературі.

З метою опанування синтаксичної будови української мови як засобу спілкування учневі необхідно усвідомити закономірності функціонування синтаксичних конструкцій, особливості їх пристосування до мовленнєвої ситуації й комунікативної мети та оволодіти правилами мовленнєвої поведінки в різних умовах спілкування. Учитель української мови повинен допомогти учневі здобути знання про закономірності сполучуваності слів і будови речень, виражальні можливості різних синтаксичних структур.

У процесі навчання синтаксису й пунктуації на засадах комунікативно-діяльнісного підходу актуальною є прагматична орієнтація учнів 8-9 класів. Організуючи на уроці комунікацію, учитель використовує можливість розвивати мовлення й мислення на зіставленні логіко-граматичного й функціонального напрямку в науці. З цією метою виникає необхідність розглядати синтаксичні одиниці в контексті більш високого порядку, а саме в тексті.

Важливо навчити учнів на основі теоретичних знань виробити вміння спостерігати за функціонуванням і будовою вивчених синтаксичних одиниць у тексті, аналізувати способи їх гнучкого використання з урахуванням змісту висловлювання, поєднувати синтаксичні одиниці, компоувати текст, свідомо замінювати одні моделі фраз іншими.

Про багатовимірність і складність поняття «текст» свідчить той факт, що велика кількість науковців (Баранник Д., Бахтін М., Біляєв О., Болотнова Н., Вашуленко М., Виготський Л., Жинкін М., Гальперін І., Голуб Н., Єрмоленко С., Зимня І., Ладиженська Т., Лурія О., Мацько Л., Мельничайко В., Пономарів О., Радзівська Т., Селіванова О., Синиця І. та ін.) присвятили свої доробки дослідженню його.

Під поняттям «текст» у лінгводидактиці ми розуміємо «твір мовотворчого процесу, що характеризується завершеністю, об'єктивований у вигляді письмового документа, літературно опрацьований відповідно до типу цього документа, твір, що складається з назви (заголовка) і низки особливих одиниць (надфразних єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного зв'язку, які мають певну цілеспрямованість і прагматичну настанову [3, с. 136]».

Поняття «текст» і «контекст» співвідносяться як загальне й часткове. Питання про функціонування синтаксичної одиниці в контексті дуже важливе. Під контекстом розуміємо «завершений у смисловому відношенні відрізок тексту, який дає можливість точно встановити значення окремо взятого в ньому слова чи речення [9, с. 159]».

Отже, необхідною методичною вимогою до вивчення синтаксису є твердження, що вивчення синтаксичних одиниць повинно здійснюватись на рівні тексту.

Комунікативно-діяльнісний підхід, який витікає з функції мови (бути засобом спілкування) і функції мовлення (здійснювати спілкування), передбачає вироблення мовленнєво-мисленнєвих умінь на рівні граматики, а це означає, що:

- а) будь-яке висловлювання на уроці має бути вмотивованим;
- б) учень готується до висловлення, накопичуючи мовні факти шляхом спостереження над його функціонуванням у тесті;
- в) учень усвідомлює закономірності функціонування синтаксичних конструкцій, виробляє пунктуаційні навички на основі мовленнєвих зразків

в активній ситуації мовлення (усвідомлюючи свою участь у навчальній комунікації);

г) результатом засвоєння кожної граматичної теми повинен бути письмовий текст.

Мета вивчення синтаксису полягає в тому, щоб дати уявлення учневі про основні одиниці розділу – з боку граматичного значення, про синтаксичну систему української мови (про зв'язки й відношення, в яких перебувають словоформи й синтагми української мови); сформувати основні синтаксичні поняття, уміння визначати їх граматичне значення (семантичну семантику) і функції в тексті, уміння створювати речення різних типів; виробити навички використовувати їх у мовленнєвій практиці, розширювати індивідуальний запас синтаксичних конструкцій в усному і писемному мовленні.

Щоб керувати процесом засвоєння синтаксичних знань, умінь і навичок, необхідно розкрити учням ті сторони дійсності, які є сутністю цієї науки і на які учні повинні орієнтувати свої дії, способи діяльності в процесі її вивчення.

Учитель повинен пам'ятати, що для дитини засвоєння кожного синтаксичного явища (поняття, правила тощо) претворюється на дослідження. Вербалізація (проговорювання) учнем процесу засвоєння є однією із надважливих умов навчальної ситуації: для учителя – можливість контролювати алгоритм здійснюваних учнем дій; для учнів – перетворення внутрішнього мовлення у зовнішнє, що організовує структуру свідомості відповідно до структури засвоюваного поняття.

На етапі формування способу вираження змісту в процесі навчання синтаксису необхідно враховувати основні положення І. Зимньої, О. О. Леонтьєва та інших дослідників, у яких відображено зумовленість мовленнєвої діяльності метою й мотивом мовлення, ситуацією спілкування, що задаються в тексті чи спеціально створюються на уроці. Відомо, що породження висловлювання передбачає п'ять етапів. Відповідно, етапи

учіння, за якими доцільно організувати урок, відповідно до теорії П. Гальперіна мають такий порядок: мотивацію, орієнтування, планування, реалізацію й контроль [8, с. 64]. Всі ці етапи обов'язкові для продуктивного вивчення будь-якої теми з синтаксису й пунктуації української мови.

Необхідно поглиблювати й розширювати знання учнів про особливості функціонування синтаксичних одиниць у різних комунікативних умовах відповідно до мети і завдань спілкування; формувати комунікативні уміння й навички із синтаксису; готувати учнів до розв'язання навчальних завдань шкільного курсу української мови.

Отже, результативність роботи над вивченням синтаксичних понять, виробленням пунктуаційних умінь і навичок можлива в умовах комунікативно-діяльнісного підходу. Вивчення синтаксичних категорій важливе не лише в пізнавальному, а й у функціональному аспекті, коли кожна одиниця розглядається як структурний компонент тексту, що сприймається чи створюється в процесі комунікації. Успіх процесу вивчення синтаксичних понять зумовлений рівнем формування у школярів умінь перетворювати здобуту інформацію в знання. Вивчення синтаксису на засадах комунікативно-діяльнісного підходу є актуальним і перспективним напрямом, потребує впровадження в шкільну практику мовної освіти.

Статья посвящена научному обоснованию сущности и содержательного наполнения понятий «подход к обучению», «коммуникативно-деятельностный подход»; рассмотрения преимуществ коммуникативно-деятельностного подхода к обучению украинского языка, в частности, к изучению синтаксиса и пунктуации украинского языка в 8-9 классах. Автором сосредоточено на необходимости овладения учащимися особенностями функционирования синтаксических конструкций в различных речевых ситуациях, обучение синтаксиса на уровне текста.

Ключевые слова: *подход к обучению, коммуникативно-деятельностный подход, изучение синтаксиса и пунктуации, функционирования синтаксических конструкций.*

The article is devoted to scientific substantiation of essence and content for the "learning approach", "communicative activity approach"; consider the benefits of communicative and active approach to learning the Ukrainian language, in particular, to the study of syntax and punctuation of the Ukrainian language in grades 8-9. The author focused on the need to give students the peculiarities of the functioning of syntactic constructions in different speech situations, learning the syntax at the text.

Keywords: *approach to learning, communicative activity approach, the study of syntax and punctuation, syntax functioning.*

Література

1. Антонова Е. С. Методика преподавания русского языка: коммуникативно-деятельностный подход : [учебное пособие] / Евгения Станиславовна Антонова. – М. : КНОРУС, 2007. – 464 с.
2. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови : [навчально-методичний посібник] / Біляєв О. М. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
4. Давидюк Л. В. «Формирование коммуникативных умений учеников в процессе изучения синтаксиса простого предложения: автореф. дисс. на соискание науч. степени кандид. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения (русский язык)» / Л. В. Давидюк . – К., 1993 . – 20 с.
5. Державний стандарт базової і повної середньої освіти (Проект) // Українська мова і література в школі. – 2011. – № 5. – С. 53–61.

6. Зимняя И. А. Педагогическая психология [Текст] : учебник для вузов / Ирина Алексеевна Зимняя. – 2-е изд., доп., испр. и перераб. – М. : Издательская корпорация «Логос», 2000. – 384 с.

7. Кухарчук І. О. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у мовній освіті вчителів української мови та літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандид. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / І. О. Кухарчук . – К., 2006 . – 20 с.

8. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики : [учеб. для студ. высш. учеб. заведений] / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Смысл; Академия, 2005. – 288 с.

9. Лингвистический энциклопедический словарь [под ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 184 с.

10. Омельчук С. А. Формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів основної школи на завершальному етапі вивчення синтаксису : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандид. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / С. А. Омельчук . – К., 2003 . – 20 с.

11. Омельчук С. «Підхід до навчання» як базова категорія сучасної лінгводидактичної науки [Текст] / С. Омельчук // Українська мова і література в школі . – 2013. – С. 2-7.

12. Словник-довідник з української лінгводидактики [Текст] : [навч. посібник] / [О. Горошкіна, Н. Єсаулова, О. Лук'янченко, Н. Мордовцева та ін.]; за ред. М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.

13. Українська мова; Українська література. 5–9 класи. [Текст] : навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів : / укл. Г. Т. Шелехова, М. І. Пентилюк, В. І. Новосьолова та ін. – К. : Видавничий дім "Освіта", 2013. – 160 с.

14. Українська мова. 10-11 класи [Текст] : програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів (з українською мовою

навчання): академічний рівень / укл. Г.Т. Шелехова, В.І. Новосьолова, Я.І. Остаф. – К. : Грамота, 2011. – 56 с.

Literatura

1. Antonova E. S. Metodyka prepodavaniia russkogo yazyka: kommunykativno-deiatel'nostnyi podkhod : [uchebnoe posobie] / Evheniia Stanyslavovna Antonova. – M. : KNORUS, 2007. – 464 s.

2. Biliaiev O. M. Lnhvodydaktyka ridnoi movy : [navchalno-metodychnyi posibnyk] / Biliaiev O. M. – K. : Geneza, 2005. – 180 s.

3. Halperyn Y. R. Tekst kak ob'ekt lnhvystycheskogo yssledovaniia / Ylia Romanovych Halperyn. – M. : Nauka, 1981. – 139 s.

4. Davydiuk L. V. «Formyrovanye kommunykativnykh umenyi uchenykov v protsesse yzucheniia syntaksysa prostoho predlozheniia: avto-ref. dys. na soyskanye nauch. stepeny kandyd. ped. nauk : spets. 13.00.02 «Teoriia y metodyka obucheniia (russkyi yazyk)» / L. V. Davydiuk . – K., 1993 . – 20 s.

5. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi serednoi osvity (Proekt) // Ukrainska mova i literatura v shkoli. – 2011. – № 5. – S. 53–61.

6. Zymniaia Y. A. Pedagogicheskaia psikhohyia [Tekst] : uchebnyk dlia vuzov / Yryna Alekseevna Zymniaia. – 2-e yzd., dop., yspr. y pererab. – M. : Yzdatelskaia korporatsiia «Lohos», 2000. – 384 s.

7. Kukharchuk I. O. Komunikativno-diiialnisnyi pidkhid do vyvchenniia syntaksysu u movnii osviti vchyteliv ukrainskoi movy ta literatury : avto-ref. dys. na zdobuttia nauk. stupeniia kandyd. ped. nauk : spets. 13.00.02 «Teoriia ta metodyka navchanniia (ukrainska mova)» / I. O. Kukharchuk . – K., 2006 . – 20 s.

8. Leontev A. A. Osnovy psikholynhvystyky : [ucheb. dlia stud. vyssh. ucheb. zavedenyi] / Aleksei Alekseevych Leontev. – M. : Smysl; Akademiia, 2005. – 288 s.

9. Lnhvystycheskyi entsyklopedycheskyi slovar [pod red. V. N. Yartseva]. – M. : Sov. entsyklopediia, 1990. – 184 s.

10. Omelchuk S. A. Formuvannia movlennievo-komunikatyvnykh umin uchniv osnovnoi shkoly na zavershalnomu etapi vyvchennia syntaksysu : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandyd. ped. nauk : spets. 13.00.02 «Teoriia ta metodyka navchannia (ukrainska mova)» / S. A. Omelchuk . – K., 2003 . – 20 s.

11. Omelchuk S. «Pidkhid do navchannia» yak bazova katehoriia suchasnoi lnhvodydaktychnoi nauky [Tekst] / S. Omelchuk // Ukrainska mova i literatura v shkoli . – 2013. – S. 2-7.

12. Slovnyk-dovidnyk z ukrainskoi lnhvodydaktyky [Tekst] : [navch. posibnyk] / [O. Horoshkina, N. Yesaulova, O. Luk'ianchenko, N. Mordovtseva ta in.]; za red. M. Pentyliuk. – K. : Lenvit, 2003. – 149 s.

13. Ukrainska mova; Ukrainska literatura. 5–9 klasy. [Tekst] : navchalni prohramy dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv : / ukl. H. T. Shelekhova, M. I. Pentyliuk, V. I. Novosolova ta in. – K. : Vydavnychyi dim «Osvita», 2013. – 160 s.

14. Ukrainska mova. 10-11 klasy [Tekst] : prohrama dlia profilnoho navchannia uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv (z ukrainskoiu movoiu navchannia) : akademichnyi riven / ukl. H.T. Shelekhova, V.I. Novosolova, Ia.I. Ostaf. – K. : Hramota, 2011. – 56 s.